

משכן ומקדש

בפרשיות "ויקהל-פקודי" קוראים אנו על סיום הקמת המשכן במדבר, על ידי משה ובני ישראל. אין ספק שהמשכן איננו יצירה אדריכלית מונומנטלית, כפי שיהיה המקדש, בבית הראשון ובייחוד בבית השני. כבר העיר על כך גדול החכמים של התלמוד הירושלמי, רבי יוחנן, המתאר את תדהמתו של משה כששמע את המצווה "ועשו לי מקדש... ונבהל ונרתע לאחוריו". רתיעה דומה מבוטאת בדברי שלמה כשבנה את בית המקדש (מלכים א ח, כז): "כי האמנם ישב אלוהים על הארץ? הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי". בתיאורו של רבי יוחנן, הקדוש ברוך הוא עונה למשה: "משה לא כשאתה סבור אלא עשרים קרשים בצפון ועשרים קרשים בדרום ושמונה במערב ואני יורד ומצמצם שכינתי בניהם למטה שנאמר ונועדתי לך שם (שמות כה, כב)". הקב"ה איננו מתרשם לא משבעת פלאי העולם של העולם העתיק, לא מהארכיטקטורה המונומנטלית המודרנית ואף לא, כנראה, מהאדריכלות הפוסט-מודרניים המנסה להפתיע ולהדהים אותנו. מבקש הוא מהעם הנודד בניין קטן בו יוכל הוא לצמצם את שכינתו.

מי שעומד בפני הקתדרלות הגדולות באירופה, ירושתיים המפוארות של ימי הביניים, אינו יכול שלא להתפעל מהגדלות! מגדלות נפשם של היהודים שיכלו לעמוד בפני מונומנטים עצומים אלה ולא להיכנע. יש בהם כוח שהוא לפעמים חזק יותר מכוח החרב. שהרי, לכאורה האלוהים הוא פרופורציונלי לבתים שבנו לכבודו. אכן, גם כאן זקוקים אנו להלכות, "הלכות הסתכלות" על המוזיאונים, על הארכיאולוגיה ובכלל על שרידי העבר. מאחורי ההווה של מוזיאונים גדולים ומפוארים, עומד פעמים רבות מדי, עברם כארמונות המלוכה הכל-יכולה, שבנתה את בתיה במחיר העוני של החברה כולה. שערי הניצחון המונומנטליים נבנו בדם ודמעות של מדוכאים. האמנות הפלסטית ניזונה יותר מדי, מהפחד והאמונות הטפלות של המאמינים. והאמנות והמוסיקה מצאו להם מקלט בצילם של אצילים ועשירים, עלוקות שחיו ממציצת דמו של הצמיתים והנתינים. נדמה לי, שניתן למצוא היתר מוסרי, כדי ליהנות מיצירות הדורות. אולי חלים על המוסר עקרונות ההתיישנות. ולמרות זאת עלינו להיות מודע לשרשי העבר. כשאני מחפש את שרידי האבות והאמהות של עמי בארצי, אני משנן לעצמי את הארכיאולוגיה השלילית, לא רק של מה שיש, אלא גם של מה שאין. אין לי שערי ניצחון של אימפריות ולא פירמידות של בתי עבדים. כשיהויקים בונה לו ארמון מלוכה על בסיס עבודת כפייה, מוכיח אותו הנביא ירמיהו (כב, יג-יד): הוֹי בְּנֵה בֵּיתוֹ בְּלֹא צֶדֶק וְעֲלִיזְתוֹ בְּלֹא מִשְׁפָּט בְּרַעְהוּ וְעָבַד חָנָם וּפְעָלוֹ לֹא יִתֵּן לוֹ. הָאֵמֶר אֲבִנָּה לִי בֵּית מִדּוֹת וְעֲלִיּוֹת מְרֻנָּחִים וְקָרַע לוֹ חֲלוֹנִי

וְסִפּוֹן בְּאֶרֶז וּמִשּׁוֹחַ בְּשֶׁשֶׁר". הארכיאולוגיה שלי כתובה קודם כל בספר, בדברי הנביאים המוכנים לבקר אף את האדריכלות והאמנות, ורק אחרי כן באבנים.

עד כאן במאקרו, בציבור, בכלל. כנראה שעלינו ללמוד מכאן גם משהו על הפרט. ואת זאת עושה ספר משלי: "טוב פת חרבה ושלום בפה מבית מלא זבחי ריב" (יז א). קשה להשתכנע מפסוק זה כאשר משפחות נהרסות בגלל האבטלה. כנראה שגם עם פת חרבה אפשר לריב. אך ספר משלי אינו חוזר בו (טו, יז): "טוב ארחת נרק ואתה שם, משור אבוס ושאנא בו". בנוגע לארכיטקטורה, ספר משלי מתעקש עוד יותר (כא, ט): "טוב לשבת על פנת גג מאשרת מדינים (המעוררת מדון) וביית חבר (כנראה טרקלין). הקוראת בין השורות, יודעת שלפעמים מעון לנשים מוכות טוב מטרקלין. והספר מוסיף אחרי כמה פסוקים (שם, יט): "טוב שבת בארץ מדבר מאשרת מדינים וכעס". אכן, מהפשטות של ארץ מדבר למדנו משהו על החיים. על ארץ המדבר אמר הנביא (ירמיהו ב, ב): "הלך וקראת באזני רושלם לאמר פה אמר זכרתי לך חסד נעיריך אהבת כלילתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרעה". שם לימד אותנו הקב"ה להצטמצם בעשרים קרשים בצפון ועשרים קרשים בדרום ושמונה במערב. הטרקלין ייבנה, האדריכלות המונומנטלית תקום, אך הלוואי ויישאר בה משהו מאהבת הכלולים של המדבר, כדי ששניים יוועדו יחדיו, איש ואשה, א-לוהים והאדם.